

מבט על, גיליון 1074, 11 ביולי 2018

מרץ חימוש קונבנציונאלי

יהל ארנון ויואל גוז'נסקי

בעוד רבים חוששים, ובצדק, ממרוץ חימוש גרעיני במזרח התיכון וסדר היום האזורי והבינלאומי ממוקד בתחום זה, האזור עצמו נמצא בעיצומו של מרוץ חימוש קונבנציונאלי. הכמות והאיכות של הנשק המגיע לאזור עלולים לפגוע ביתרון הצבאי האיכותי הישראלי. המוטיבציה מאחורי הרכישות קשורה בעיקר בחשש מפני איראן, ולמצער בתחרות פנים-אזורית, ולרצון של מדינות ערב, בראשן מדינות המפרץ, למצב את עצמן כגורמים בעלי מעמד ויוקרה.

מגמות בהתעצמות האזורית

מנתונים שמפרסם מכון SIPRI עולה כי היקף ייצוא הנשק למזרח התיכון עלה בערכו הכספי ב-103 אחוזים בין השנים 2013-2017 לעומת 2008-2012. ערב הסעודית ומצרים (שתיים מתוך חמש קנייניות הנשק המובילות בעולם) הגדילו בתקופה זו את יבוא הנשק שלהן ב-225 אחוזים וב-215 אחוזים בהתאמה. למרות המצב הכלכלי הקשה במצרים והידוק החגורה במדינות המפרץ בשל הירידה במחירי נפט בשנים האחרונות, תקציבי הביטחון במדינות אלה לא נפגעו משמעותית, וככלל לא צומצם הרכש הצבאי שביצעו. במצרים מתרחש תהליך רחב היקף של בנין כוח צבאי. זרוע ההגנה האווירית, חיל האוויר והים עוברים מודרניזציה רבתי, בכלל זה הצטיידות בשתי נושאות מסוקים מצרפת, ארבע צוללות חדשות מגרמניה ו-50 מטוסי מיג-29 ומערכות הגנה אווירית S-300 מרוסיה. בזירת המפרץ, רכישות הנשק על ידי ערב הסעודית ואיחוד האמירויות עברו בהיקפן את אלה של כל מדינות מערב אירופה יחדיו. יתרה מכך, חלק גדל מהתקציב הרכש מופנה לרכישת מערכות התקפיות - מערביות ושאינן מערביות - מל"טים תוקפים אך גם טילי קרקע-קרקע (בעיקר לטווחים קצרים), חימוש מונחה מדויק (GPS) בכלל זה פצצות חודרות בונקרים וטילי שיוט (air launched).

בשנים האחרונות התהדקו הקשרים הביטחוניים בין כמה ממדינות ערב לבין סין ורוסיה - להן הגבלות פחותות ביחס לאמריקאים לייצוא אמצעי לחימה, ומערכות נשק מתקדמות יותר מתוצרתן מסופקות למדינות האזור, ובקצב מהיר מבעבר. הרכישות נועדו לחזק את היחסים של מדינות אלה עם מוסקבה ובייג'ינג; ליצור מנוף לחץ על ארצות הברית - גם כמענה לסירוב האמריקאי למכור מערכות מסוימות; לצמצם את התלות בספק יחיד. רכישת נשק ממקורות שונים דורשת חלפים תואמים, הכשרה ייעודית ומערך תחזוקה ספציפי, ולכן מטילה עול על הצבאות. אולם, ביזור הרכש גם מקטין את תלותן של המדינות בארצות הברית ומחזק את יכולתן לנקוט מדיניות עצמאית. חלק מהעסקאות עם סין ורוסיה כוללות העברת טכנולוגיה וייצור משותף. כך למשל, סין - המספקת מל"טים תוקפים לירדן, עיראק, אלג'יריה, איחוד האמירויות וערב הסעודית - הסכימה להקים מפעל לייצורם בשטחה של האחרונה. בשנים האחרונות דווח גם

על רכישות נשק של מצרים ואיחוד האמירויות מצפון קוריאה. משום כך, התפתחויות שנרשמו בשנים האחרונות בתחום הרכש הקונבנציונאלי במזרח התיכון מהוות אתגר לישראל.

ההתעצמות הנוכחית נובעת במידה רבה מהמתיחות בין המדינות במזרח התיכון (גם בין מדינות ערביות), אך גם מלבה אותה. אחת הדוגמאות לכך היא העניין בערב הסעודית ובקטאר במערכת הרוסית להגנה אווירית, ה-S-400. ערב הסעודית מקדמת מול ארצות הברית רכישת מערכת ההגנה האווירית THAAD (שאותה כבר מפעיל איחוד האמירויות) אך חתמה בשנה שעברה מזכר הבנות עם רוסיה לרכישת המערכת הרוסית, בכלל זה הסכמה רוסית להעברת טכנולוגיה לידיה. לסעודים, הפועלים למנוע את קידום העסקה בין קטאר לרוסיה, עניין בהידוק הקשר עם רוסיה כחלק מתכניתם לפתח תעשיית נשק מקומית במסגרת "חזון 2030". על רקע היריבות בין דוחה לריאד, קטאר רכשה לאחרונה, בחשאי, גם טילי קרקע-קרקע סינים מדויקים מסוג SY-400.

שחיקה בעמדה האמריקאית?

מדיווחים שונים עולה כי עלולה להיות שחיקה בעמדת וושינגטון - שעדיין אחראית על הספקת כמחצית מהנשק המגיע לאזור - בנושא מכירת פלטפורמות מתקדמות לכמה מדינות המפרץ. על ישראל לברר את עמדת הממשל ולהציף סכנות אפשריות הטמונות במגמה זו. בהקשר זה, לפחות שתי מדינות, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, כבר הביעו עניין ברכישת מטוס הקרב המתקדם, ה-F35. על ישראל להיערך לאפשרות, כי, עוד במהלך כהונת ממשל טראמפ, ארצות הברית תתיר למכור את המטוס המתקדם לאיחוד האמירויות ולערב הסעודית. הממשל, ככלל, מבקש כעת לערוך רביזיה כוללת ולהגמיש את מדיניותו בכל הנוגע לייצוא אמצעי לחימה, בכלל זה מטוסי קרב ומל"טים, באופן שיגביר את התחרותיות של החברות האמריקאיות. הנשיא טראמפ משליך את יהבו על תרומת העסקאות למימוש הבטחתו להוסיף מקומות עבודה למשק האמריקאי. לפיכך סביר כי עמדת ישראל כלפיהן תבחן גם בקונטקסט הזה. נראה שציפיית הממשל היא כי ישראל תימנע מלהפריע למימושו.

הפלטפורמות המתקדמות המגיעות למפרץ, בחלקן מתקדמות יותר מאלו שבידי ישראל, נועדו בראיית מדינות המפרץ להביאן למוכנות טובה יותר להגן על עצמן מול איראן, ולאפשר להן לסייע ואף במידת הצורך להשתלב בכל פעולה צבאית אמריקאית אפשרית מולה כמו גם מול תגובה איראנית שתופנה אליהן. כמו כן, הרכישות נועדו להדק את הקשר שלהן לארצות הברית ומשמשות, מעבר לפיתוח יכולות צבאיות, גם לתחרות על יוקרה ומעמד בזירה הבין-ערבית. במקרים מסוימים חסרה בחלק מהמדינות היכולת להפעיל ולתחזק מקצת המערכות. אולם, חלק מהצבאות הערבים צוברים בשנים האחרונות ניסיון צבאי לא מבוטל ומפגינים יכולת מבצעית טובה מבעבר בהפעלת מערכות מתקדמות ובשילוביות בין-זרועית. על ישראל לפקוח עין מודיעינית ולבחון אילו מערכות יכולות להיות מסופקות למדינות המפרץ בכדי לשפר את ביטחון ולחזק את הקשרים בין לבין ארצות הברית, באופן שלא מסכן את ביטחונה. במקביל לצורך לפעול מול הממשל האמריקאי בנושא, יש לבחון האם ניתן לפתח מנופי השפעה מול רוסיה וסין.

הדילמות הישראליות

בפני ישראל ניצבות מספר דילמות. ראשית, ממשל טראמפ טוען לצורך לחזק משטרים ידידותיים במפרץ אל מול איראן ומדגיש את האינטרסים של תעשיית הנשק האמריקאית, כמו גם את התחרות מול ספקים אחרים בראשם רוסיה וסין. ישראל אינה רוצה להצטייר כפוגעת באינטרס אמריקאי יסודי וביכולת של הממשל הנוכחי, ששם לו למטרה לשפר את מצב המשק האמריקאי בדגש על "החזרת מקומות עבודה לאמריקאים", לממש את יעדיו. בנוסף, שיתוף הפעולה הביטחוני בין ישראל למדינות המפרץ וכו' גם עם מצרים וירדן התהדק ואין לישראל עניין לפגוע בו. בשל קשרים מתפתחים אלו והרצון לגבש גוש נגד איראן, ישראל כבר הגמישה בפועל את עמדתה בנושא יצוא נשק מתקדם אליהן. יתרה מכך, דווח כי ישראל עצמה מוכרת לכמה ממדינות המפרץ מערכות ביטחוניות מתקדמות מתוצרתה בשנים האחרונות. נשאלת השאלה באיזו מידה ממשלת ישראל יכולה לפעול בחופשיות מול הממשל האמריקאי הנוכחי, ששם לו כיעד מרכזי את הגברת ייצוא אמצעי לחימה מתוצרתו, ובאיזו מידה פעולה ישראלית נחרצת נגד מכירה של מערכות נשק אמריקאיות מתקדמות למדינות המפרץ, עלולה לפגוע במרקם היחסים שנוצר בין ישראל לכמה ממדינות אלו.

לבסוף, ישנו חשש תמידי הקשור לאי-היציבות הכרונית של המשטרים. המזרח התיכון סיפק בשנים האחרונות דוגמאות לשינוי האוריינטציה ולהתמוטטות משטרים שעל פניו נראו יציבים, זאת, לעיתים, ללא סימני אזהרה מוקדמים. לא ניתן לשלול לחלוטין מצב בו מתערערת היציבות באחת מהמדינות ומערכות הנשק שברשותה עלולות ליפול "לידיים הלא נכונות", כפי שאירע למערכות נשק מתוחכמות פחות באופן יחסי בלוב, תימן, סוריה ועיראק. בהקשר זה יש לשאול האם ישראל ערנית לנעשה בתחום הרכש הקונבנציונאלי בחצי-האי הערבי, בתורכיה ובמצרים, והאם היא יכולה לקבל ביטחונות אמריקאים, טכנולוגיים ומדיניים, כי הנשק לא יופנה כלפיה.

לסיכום, מדינות המפרץ הערביות מעולם לא היו מעורבות בהתנגשות צבאית ישירה עם ישראל, אולם לא ניתן לשלול על הסף שנשק שמסופק להן כעת יופנה בעתיד נגד ישראל, גם שלא על ידן. על ישראל, לפיכך, לבחון את המשמעויות של הגעת פלטפורמות איכותיות שונות למזרח התיכון לביטחונה הלאומי. על ישראל להעלות בפני האמריקאים את החשש מפני הגעתן ובמקרה הצורך לנסות ולהתנות זאת בהמשך שמירת הפער האיכותי הצבאי גם בינה לבין משטרים שהם, כעת, ידידותיים לה.